

פרשת משפטים

בשבוע שעבר, כאשר עיינו במושג 'אמת', עמדנו על כך שאמת אין פירושה נכון או לא נכון גרידא, אלא היא מבטאת את מידת קיימותו וחוזק מציאותו של הדבר.

ראינו שככל שדבר אמיתי יותר, כך הוא איננו משתנה ואיננו חולף, אלא מתמיד ויציב בקיומו. לאור ההבנה הזו התבארו דבריו של הרמב"ם, אשר יצר הדרגה במושג האמת, וקבע כי יש דברים אמיתיים יותר ודברים אמיתיים פחות. ההדרגה אפשרית כאשר מבינים כי לא כל הדברים קיימים 'מוברגים' בעולם באותה מידה.

לאחר כל זאת, תהינו כיצד ניתן לחבר את הדברים הללו לחינוך, שכן, על אף שלכאורה אדם איננו יכול להפוך לאמיתי וקיים יותר ממה שהוא, התורה בכל זאת יצרה הדרגה בין בני האדם, וקבעה שישנם 'אנשי אמת':

וְאַתָּה תִּחְזֶה מִכָּל הָעָם אֲנָשִׁי חֵיל יִרְאִי אֱלֹהִים אֲנָשִׁי אֱמֶת שְׂנֵאִי בְּצַע וְשִׁמְתָּ עֲלֵהֶם שְׂרֵי אֲלָפִים שְׂרֵי מְאוֹת שְׂרֵי חֲמִשִּׁים וְשְׂרֵי עֶשְׂרֵת.¹

מוטל עלינו אם כן, לנסות ולהעמיק כיצד יכול האדם להפוך אמיתי יותר, ומהי המשמעות של אמיתיות זו.

בפרשתנו, מייחדת התורה מספר פסוקים לדייני ישראל:

לֹא תִשָּׂא שְׁמַע שְׂוֵא, אֶל תִּשָּׂת יָדְךָ עִם רָשָׁע לְהִיטֵ עַד חֲמַס... לֹא תִטֶּה מִשְׁפָּט אֲבִינְךָ בְּרִיבּוֹ. מִדְּבַר שֶׁקֶר תִּרְחֹק, וְנָקִי וְצַדִּיק אֶל תִּהְרֹג כִּי לֹא אֲצַדִּיק רָשָׁע.²

הרמב"ם מונה חלק מצויינים אלו, כמצוות לא תעשה המוטלת על הדיינים:

..שהזהיר השופט שלא לשמוע דברי אחד מבעלי הדין שלא בפני בעל דינו, והוא אמרו יתעלה: 'לא תשא שמע שוא'.³ יהיו דברי הבעל דין שלא בפני בעל דינו שוא, והזהיר השופט משמוע אותם הדברים, **בְּדִן** שלא תכנס לנפשו צורה אין יושר לה ולא אמתות.⁴ ולהזהיר מזה הענין בעצמו, אמר: 'מדבר שקר תרחק'.⁵

עובדה מעניינת היא, שהן הביטוי 'אנשי אמת', הן הציווי להתרחק מדברי שקר, מכוונים כלפי דייני ישראל.⁶ עוד נשוב לכל זה בהמשך.

במספר מקומות, מסביר הרמב"ם כי האדם הוא פוטנציאל אשר צריך להתממש. מהותו המיוחדת של האדם, האפיון אשר מייחד אותו ונותן לו את משמעותו, אינם נולדים בפועל אלא מצויים בכח בלבד, והאדם נדרש לעבור תהליך אשר בו הוא זוכה לקבל את צורתו ומהותו הייחודית. תהליך זה, בו עסקנו בעבר, הוא תהליך ההשכלה והדבקות בחכמה:

לאדם לא ניתנה שלמותו האחרונה מתחילה. אלא השלמות היא בו בכוח, ובתחילתו הוא חסר את הפעל הזה: 'ועיר פרא אדם יולד' [פסוק מאיוב שפירושו: כאשר האדם נולד הוא כחומר].⁷

והחכמה - היא אשר תוסיף על-כוחו הפנימי, ותעתיק אותו ממעלת בוז למעלת כבוד, שהרי היה קדם בכוח, וחזר [והפך] להיות אדם בפועל.
והאדם, קודם שישכיל וידע הוא נחשב כבהמה, ולא נבדל משאר מיני החיות אלא בהגיון: רצוני לומר: בהגיון שהוא מציר לנפשו המושכלות. והנכבד שבמושכלות - לציר לנפשו אחדות הקדוש ברוך-הוא, וכל-הנלווה לעניין ההוא.⁸

התהוותו של האדם ויציאתו מן הכח אל הפועל בתהליך ההשכלה, מעניקה לו גם את הקיום הנצחי:

השלמות האנושית האמיתית והיא השגת המעלות השכליות, כלומר, תפישת מושכלות המלמדים דעות אמיתיות במטפיסיקה. זאת היא התכלית האחרונה והיא המביאה את האדם לידי שלמות אמיתית. והיא לו לבדו. **והיא מעניקה לאדם את הקיום הנצחי. ובה האדם הוא אדם.⁹**

¹ שמות יח, כא.

² שמות כג, א-ז.

³ ספר המצוות, מצוות לא תעשה רפא.

⁴ על אף שבהמשך כלל הרמב"ם בלאו של 'מדבר שקר'. גם לשון הרע, מפשט הפסוקים ומניסוח המצווה הדגש מושם על הדיינים.

⁵ מורה נבוכים א, לד.

⁶ הקדמת הרמב"ם למשנה.

⁷ מורה נבוכים ג, נד.

1. כיצד לדעתך תהליך ההשכלה, שהוא לכאורה תהליך 'נייטרלי' של רכישת חכמה, מסוגל להקנות לאדם חיי נצח?

בעבר ראינו כי אצל הרמב"ם, תהליך ההשכלה והידיעה איננו עניין חיצוני ומכני שהאדם עובר, אלא הוא מחולל ומעצב את האדם באופנים המהותיים ביותר. הדברים אותם משיג ויודע האדם, מעצבים אותו בדמותם:

..ברור אפוא שכאשר השכל נמצא בפעל, אזי השכל הוא הדבר המושכל. והתברר שפעולתו של כל שכל, שהיא היותו משכיל, היא עצמותו. מכאן שהשכל, המשכיל והמושכל הם עצם אותו דבר תמיד בכל מה שיושכל בפעל..⁸

בתמצות ובלא להכנס לכל עומק הדברים, נאמר שהמושכלות אותם קולט ויודע האדם, נחרטות בו בצורה שלמה ומוחלטת, עד כדי שהוא מתעצב כמותם.

אם כן, כאשר אדם מתעמק ומתבונן בא-ל, משכיל והוגה בחכמת האלה-ות, הרי שהוא סופג לתוכו משהו מאותם דברים. ספיגת הדברים היא כל כך מהותית ומוחלטת, עד שהוא זוכה בכך לחיי נצח, כשם שהא-ל בו הוא התעמק והתבונן הוא נצחי:

וקיום הנפש - כמו שביארנו - עד אין סוף (הנפש נשארת תמיד) - כקיום הבורא יתברך, שהוא סיבת קיומה, לפי שהשיגה אותו.⁹

העולם הבא אין בו לא אכילה ולא שתיה ולא רחיצה ולא סיכה ולא תשמיש, אלא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנים מזיו שכינה. רוצה לומר באומרו: 'ועטרותיהם בראשיהם' - השארות הנפש בקיום המושכל להם, והוא הבורא יתברך, והיות הוא, רוצה לומר המושכל, והוא (האדם) דבר אחד..¹⁰

דבקות הידיעה אפוא, היא כל כך מוחלטת, עד שהאדם משתנה ממש, גם ברבדים הקיומיים ביותר, בהתאם לדברים אותם השכיל. הדברים אותם אנו משכילים, עושים אותו למי שאנחנו.

בדף הקודם, חידדנו את הנקודה שדברים אמיתיים הם דברים קיימים, והקיימות מתבטאת בנציחיותו של הדבר, בהתמדתו כפי שהוא בלא שינוי.

אדם אמיתי אם כן, הוא אדם אשר יצא מן הכח אל הפועל, שדבק דבקות מוחלטת בבוראו ובכך זכה להתעצב בצלם אלהים, דבר אשר מחייה ומקיים אותו קיום נצחי.

המונח 'אנשי אמת' הוא מונח חי ומדויק. כגודל דבקותו של האדם בחכמה, כך מידת אמיתותו. אנשי אמת, הם האנשים אשר צלם אלהים - היותם בדמות בוראם מחמת ידיעתם אותו - מבהיק בהם במלוא תקופו.

בעבר, כאשר עיינו באופייה של הנבואה¹¹, ראינו כי ישנה זהות מוחלטת בין החכמה והמוסר. החכמה הנספגת בנפשו של האדם הופכת אותו למוסרי וטוב יותר, וככל שהחכמה רחבה ועמוקה יותר בנפשו, כך הוא עושה טוב לסביבתו בהיקפים רחבים יותר. המדרגה הראשונה של הנבואה דוחפת אמנם את האדם למעשים טובים, אך הם חסרי אפקט של סדר והרמוניה חברתית. ככל שדרגת הנבואה עולה, כך הסדר וההרמוניה שמצליח הנביא להנהיג בין האנשים כוללים ומשמעותיים יותר.

אנשי אמת אם כן, אינם אנשים אשר זכו לקיום נצחי ותו לא. האמת שבהם הופכת אותם לאנשים הנצרכים לקיומו של העולם, אנשים שהם מעין 'חוקי טבע' קטנים, שהעולם איננו יכול לוותר עליהם מחמת התרומה המכרעת שלהם לתיקונו. [אחד מההיבטים עליהם עמדנו בנוגע לאמת, הוא העובדה שדברים אמיתיים נצרכים לעולם, ופסגת האמת, דהיינו הקב"ה, היא חיי העולם והדבר הנצרך ביותר לקיומו, שהרי בביטולו כביכול של הא-ל, בטל גם העולם, כפי שכתב הרמב"ם].

מאפייניה של האמת, הנצחיות ונצרכות העולם אליה, מתבטאים במלואם באנשי האמת.

דייני ישראל, אשר נקראו 'אלהים' בעצמם¹², הינם בני האדם אשר נדרשים יותר מכל להיות דבקים בעקרונות המוסר והאמת האלהיים. הדיינים הם אלו שמסדירים ומאפשרים חיים אנושיים עלי אדמות, והם אלו שהחברת זקוקה להם יותר מכל.

ואכן, במסכת אבות מתארת המשנה את קיומו של העולם, כתלוי על דין אמת ושלו, שהם פעולות הדיינים:

רבן שמעון בן גמליאל אומר: על שלשה דברים העולם עומד, על הדין ועל האמת ועל השלום, שנאמר: 'אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם'¹³.

לתגובות, הערות והארות אענה בשמחה

⁸ מורה נבוכים א, סח. עיין שם באריכות.

⁹ הקדמת הרמב"ם לפרק 'חלק'.

¹⁰ שם.

¹¹ עיין בדפים לשמות, 'יורא' וכן כי תבוא.

¹² 'אשר ירשיעו אלהים', יונקרב בעל הבית אל האלהים, 'יבקר אלהים ישפוטי', ובאין ספור מקומות נוספים.

¹³ אבות א, יח.

